

नेपाली कवितामा खाद्य संस्कृतिको रूपक

डा वासुदेव पुलामी,

सह प्राध्यापक, नेपाली विभाग,

कालिपद घोष तराई महाविद्यालय, बागडोगरा, दार्जिलिङ।

खाद्य संस्कृतिको परिचय

खाद्य मानव जीवनका लागि आधारभूत र अपरिहार्य वस्तु हो। यसको अभावमा जीवन असम्भव छ। खाद्यले हाम्रा आचार-विचार, चिन्तन-मनन, स्वभाव, संस्कार, व्यवहार, सभ्यता र संस्कृति पनि निर्माण गरी आएका छन्। खाद्य संस्कृतिको संवाहक पनि हो। खाद्य अध्ययन अनि यसका निर्माण प्रक्रियाको प्रतिनिधित्वसँग यो यति जटिल रूपमा बाँधिएको हुन्छ जसले मानवजातिका लागि पोषण पक्षको अंश मात्र होइन तर सामाजिक, राजनैतिक, सांस्कृतिक, आर्थिक अनि धार्मिक रूपमा पनि गहिरो महत्व राख्दछ।

खाद्य संस्कृतिको रूपक

खाद्य र सभ्यता

खाद्यले मानवजातिको सभ्यता, संस्कृति, इतिहास, धर्म, परिचय, राष्ट्रियता र जातीयतासित घनिष्ठ सम्बन्ध राख्छ। यसैले यसका अध्ययनका लागि अन्तर्विषयक ज्ञानानुशासनका विविध विषय जोडिएर आएको देखिन्छ।

खाद्य र राजनीति

कहिले कहीं खाद्यलाई राजनीतिक हतियार पनि बनाइएको पाइन्छ। खाद्यले कुनै देशका मानिसहरूलाई अस्वीकार गर्न वा प्रोत्साहित गर्न पनि सक्छ।

खाद्य र संस्कृति

संसारमा मानिसद्वारा निर्मित खाद्य वस्तुले कुनै न कुनै रूपमा देश काल परिस्थिति अनुसार अर्थ बहन गरेर त्यो सभ्यता, संस्कृति, धर्म, राजनीति, राष्ट्रियता र जातीयतासित गाँसिएकै देखिन्छ।

सुवानन्ददासको 'पृथ्वीनारायण' कवितामा खाद्य संस्कृतिको रूपक

1

स्थानीय खाद्य

कवि सुवानन्ददासले आफ्ना कवितामा नेपालका विभिन्न स्थानका स्थानीय खाद्य पदार्थहरू जस्तै सिन्की, मगरातको घि, पाल्पाको हिङ् जिरो, रिसिङको पिरो, तनहुँको भात, भीर्कोटको दाल आदिको उल्लेख गरेका छन्।

2

खाद्य र सांस्कृतिक पहिचान

यी खाद्य पदार्थहरूले दक्षिण एसियाली मुलुकमा बसोबास गर्ने मानिसहरूका खाद्य संस्कृतिलाई बुझाउँछन्। साथै नेपाली समाजमा साधारण जनजीवनले खाने गरेका खाद्यलाई पनि प्रतिनिधित्व गर्दछन्।

3

खाद्य र राजनीति

कवि सुवानन्ददासले आफ्ना राष्ट्रका प्रमुख नायक पृथ्वीनारायणको युद्ध अभियानलाई लिएर लेखेका छन्। यसमा खाद्यले सामाजिक, राजनैतिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक क्षेत्रलाई पनि प्रतिनिधित्व गरेको छ।

महानन्द सापकोटाको 'तीजको बयान' कवितामा खाद्य संस्कृतिको रूपक

दर खाने संस्कृति

कवि महानन्द सापकोटाको कवितामा नेपाली नारीहरूले तीज पर्वमा दर खाने परम्परालाई प्रस्तुत गरिएको छ। यो एक सांस्कृतिक प्रथा हो जसमा नारीहरू एक दिन निराहार बसेर ब्रत बस्छन् र अर्को दिन दर खान्छन्।

लैङ्गिक विभेद

यस प्रथामा नारीहरूको शरीर र खाद्यसँगको अन्तर्क्रियाले लैङ्गिक विभेद र पितृसत्तात्मक संस्कृतिलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ।

नारीको स्वतन्त्रता

तीज पर्वमा नारीहरूले आफ्नो स्वतन्त्रता र स्वाधीनता प्रकट गर्न खोज्छन् तर यस प्रथामा पितृसत्तात्मक संस्कृतिले उनीहरूलाई सीमित गरेको देखिन्छ।

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'दाल भात डुकू' कवितामा खाद्य संस्कृतिको रूपक

1

खाद्य र आध्यात्मिकता

कवि देवकोटाले खाद्यलाई विष्णुको नाभिस्थल, अन्नमय कोश, विश्वहृदयको स्पन्दन ध्वनि जस्ता रूपकहरूमा प्रस्तुत गरेका छन्। यसले खाद्यको आध्यात्मिक र दार्शनिक महत्वलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ।

2

खाद्य र सामाजिक-राजनीतिक सन्दर्भ

कवि देवकोटाले दाल भात डुकूलाई नेपाली समाज, संस्कृति, राष्ट्र र मानवजातिका लागि महत्वपूर्ण रूपक मानेका छन्। यसले खाद्यको सामाजिक, राजनीतिक र सांस्कृतिक महत्वलाई प्रस्तुत गर्दछ।

3

खाद्य सङ्कट र राष्ट्रिय नीति

कवि देवकोटाले खाद्य सङ्कटका बारेमा पनि चिन्ता व्यक्त गरेका छन्। उनले राष्ट्रिय नीतिले स्थानीय कृषि प्रणाली र कृषक अधिकारमा पार्ने नकरात्मक प्रभावबारे पनि उठाएका छन्।

खाद्य संस्कृति र लोकाचार

भात

नेपाली खाद्य संस्कृतिमा भात एक महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ। यो मुख्य खाद्य पदार्थ हो र धार्मिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अनुष्ठानहरूमा पनि प्रयोग गरिन्छ।

दाल

दाल पनि नेपाली खाद्य संस्कृतिको अभिन्न अंग हो। यो प्रोटीनयुक्त खाद्य पदार्थ हो र भातसँग मिलेर मुख्य भोजन बन्छ।

अचार

नेपाली खाद्य संस्कृतिमा अचार पनि महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ। यो खाद्य पदार्थ स्वास्थ्यका लागि लाभदायक हुन्छ र स्वादिलो पनि हुन्छ।

घिउ

घिउ पनि नेपाली खाद्य संस्कृतिको एक महत्वपूर्ण अंग हो। यो पोषणयुक्त र स्वादिलो हुन्छ र धार्मिक अनुष्ठानहरूमा प्रयोग गरिन्छ।

खाद्य संस्कृति र खाद्य सम्प्रभुता

1

खाद्य अधिकार

खाद्य अधिकार अनुसार प्रत्येक व्यक्तिले सम्मानपूर्वक स्वस्थ तथा सक्रिय जीवन जिउनका लागि दिगो रूपमा पोषणयुक्त, सुरक्षित र संस्कृतिजन्य खान पाउने अधिकार छ।

2

खाद्य सुरक्षा

खाद्य सुरक्षाले समाजमा रहेका खाद्यका आवश्यकता तथा खाद्यमा चाहिने पोषणको सुनिश्चितलाई इङ्गित गर्दछ।

3

खाद्य सम्प्रभुता

खाद्य सम्प्रभुता एउटा राजनैतिक एवं आर्थिक अवधारणा हो, जसले खाद्य, खाद्य प्रणाली तथा सोसँग सम्बन्धित नीतिको सम्बन्धमा राष्ट्र र किसान स्वयंले परिभाषा, निर्णय र कार्यान्वय गर्न पाउने अधिकारको रूपमा लिइन्छ।

